

Van de tijd van mijn grootvader tot de huidige tweede generatie migranten: enkele observaties over religie en homofobie in Nederland

Jan Willem Duyvendak

Rode Draad

- (1) Mijn grootvader was dominee; mijn vader was dominee; mijn moeder studeerde ook theologie; een oom is dominee, mijn tante trouwde met een dominee, later een hoogleraar in de theologie, en zo kan ik nog wel even doorgaan. Dit lijkt wel bijna een *coming out*-verhaal, maar dat is het (nog) niet. Ook niet als ik er bij vertel dat mijn beide ouders van hun geloof vielen in de vroege jaren zeventig. Waren we tot dan domineeskinderen, daarna waren we kinderen van een docent filosofie en ethiek. Het geloof verdween uit ons huis en mijn ouders beleefden dat als een bevrijding.
- (2) Dit achtergrondverhaal zou niet per se relevant zijn, ware het niet dat mijn grootvader niet alleen maar dominee was. Hij was ook homoseksueel. Dat probeerde hij voor iedereen verborgen te houden maar hij kwam een paar keer in aanraking met de politie toen hij seksuele contacten zocht in de publieke ruimte. Toen dat bekend werd bij de Lutherse synode, werden er maatregelen tegen hem genomen. Hij kon geen dominee blijven in Amsterdam. We spreken over het begin van de jaren zestig.
- (3) Ik heb dit verhaal nog nooit eerder verteld. Het was lange tijd een grote schande in de familie. En hoewel ik wel de laatste ben die mij zou schamen voor homoseksualiteit, het beschaamt me wel dat mijn familie het een schande van mijn opa vond – in plaats van verschrikkelijk boos te worden op de kerk en de samenleving, die het hem nog moeilijker maakte dan hij het al had. Hij werd een paria – en de kerk die hij zijn leven lang had gediend, besmeurde zijn naam.
- (4) Natuurlijk, we moeten het in de tijd beschouwen – het is nu ongeveer 50 jaar, een halve eeuw, geleden. Maar wat betekent eigenlijk in de tijd beschouwen? Hoeveel doet het af aan het homofobe gedrag van de Lutherse kerk dat de meeste anderen, en zeker alle andere gelovigen, al even homofoob waren? Enerzijds: niks. Iedereen en iedere organisatie is verantwoordelijk voor zijn of haar eigen gedrag. Anderzijds rijst natuurlijk wel de vraag hoeveel het nu precies met de kerk-als-kerk te maken had, als (bijna) alle andere organisaties in Nederland al even homofoob waren. Ze beriepen zich wel op de bijbel, maar hoeveel deed en doet dat ertoe?
- (5) De grote seculiere totalitaire ideologieën van de 20ste eeuw, het communisme en het fascisme, waren ook doordrenkt van homofobie en vaak sterk pro-natalistisch. Ze deelden met kerken hun dogmatiek en het idee dat de moraal aan mensen kan worden voorgeschreven, dat mensen aan een moraal konden worden onderworpen.
- (6) Ook minder totalitaire stromingen, zoals de sociaaldemocratie en de liberalen, waren vaak weinig homo-vriendelijk (to put it mildly). Maar zeer weinigen dachten in termen van autonome individuen die hun eigen keuzes, ook seksueel, mochten maken; de samenleving ging boven het individu; de normaliteit was dwingend en bijna niemand onttrok zich daaraan.
- (7) Het is dus een empirische vraag hoezeer de homofobie in de kerken 'erger' was dan in de bredere samenleving – een vraag die deels ook moeilijk kan worden beantwoord om dat die wijdere samenleving vaak sterk religieus georiënteerd was. Maar mijn lezing van die tijd is dat de kerkelijken even homofoob waren als de humanisten, de communisten, en de fascisten. En dat we homofobie in de kerk niet te snel moeten begrijpen als per se een

religieus fenomeen, hoezeer er altijd bijbelteksten bij werden gehaald (maar later bleken die ook geheel anders te kunnen worden geïnterpreteerd).

- (8) Ik vertel het verhaal van mijn opa niet omdat ik daarmee hedendaagse vormen van homofobie wil relativiseren (“zo kort geleden waren “wij” ook nog zo homofoob”). Ik heb geen enkel geduld voor homofobie. Ik vertel het verhaal ook niet om de kerk te verontschuldigen; ze zijn even schuldig (en je had hoogstens gehoopt dat ze beter waren geweest omdat ze altijd zo’n hoge moraal claimden). Ik vertel het verhaal omdat ik niet geloof dat de homofobie per se, laats taan exclusief, in het geloof zat; zoals ik nu ook niet denk dat het homofobe gedrag van tweede generatie Nederlandse-Marokkanen veroorzaakt wordt door “de Islam”. Zeker hun ouders beroepen zich bij hun conservatieve opvattingen wel op hun religie, zoals orthodoxe Christenen dat in Nederland ook nog doen. En zeker, populist, Wilders voorop, zullen altijd claimen dat er een oorzakelijk verband is tussen Islam en antihomoseksueel geweld. Maar ik waag het directe verband enigszins te betwijfelen. Niet alleen omdat de daders van zulk geweld zelf weinig aan de Islam refereerden, maar ook omdat de meeste Moslims die radicale uiting van homofobie (fysiek geweld) afkeuren. Bovendien loop je in Amsterdam evenveel kans om door een autochtoon in elkaar te worden geslagen (waarmee ik de oververtegenwoordiging van Marokkanen overigens geen moment wil relativiseren).
- (9) Waar het wel door komt? In het onderzoek dat we samen met Laurens Buijs en Gert Hekma hebben uitgevoerd komen we tot de conclusie dat het te maken heeft met heel uitgesproken opvattingen over mannelijkheid – en dan vooral het idee dat je als man altijd actief moet zijn, nooit door een ander benaderd mag worden, laat staan door een man/homo. Veel jongeren in die leeftijdsgroep hebben overigens vergelijkbare negatieve ideeën over homoseksualiteit – dat wijst opnieuw op de beperkte relevantie van de Islam-, maar Marokkaanse jongens voelen zich wel opvallend snel in hun mannelijkheid aangetast (en dat zou o.a. kunnen komen omdat ze zich toch al gemarginaliseerd voelen).
- (10) Speelt de Islam, spelen de moskeeën dan helemaal geen rol? Mogelijk toch wel enigszins, bijvoorbeeld in de ideeën die ze verspreiden over mannelijkheid. Anders dan in de tijd van mijn grootvader toen religieuze instellingen samenvielen met de moraal van de samenleving, zien we dat vandaag veel moskeeën conservatiever zijn dan hun omgeving – met name als het gaat om opvattingen over mannen en vrouwen, en in het verlengde daarvan homoseksualiteit. Daarmee spelen deze religieuze instellingen dus wel een rol, maar is dat een rol die inherent, immanent is aan de religie? Is het zo dat de Islam niet kan moderniseren en er geen modernere opvattingen over mannen en vrouwen, homo- en heteroseksuelen op na zou kunnen gaan houden? Ik zie geen enkele reden waarom dat niet zou kunnen, ook al helpt de gepolariseerde situatie in Nederland op dit moment daarin niet erg.
- (11) We beleven immers de situatie waarin veel autochtonen geloven dat de Islam en homoseksualiteit nooit samen zullen gaan, en precies dat verkondigen veel Moslims ook: een Moslim-homo lijkt letterlijk onbestaanbaar, terwijl tegelijkertijd een autochtoon bijna per definitie liberaal en pro-homo zou zijn. Daardoor zien we niet hoe intern geleed autochtonen en allochtonen (excusez les mots) zijn: er zijn nog steeds conservatieve Nederlanders (ook al zijn veel conservatieve, rechtse en populistische partijen verrassend snel progressief gaan denken over homoseksualiteit), er zijn ook liberale Moslims en steeds meer homo’s en lesbo’s die zichzelf ook Moslim noemen (Marokkaanse boot).
- (12) Beweer ik hier nu mee dat religie er niet toe doet? Ja, dat meen ik inderdaad: religie is in vergaande mate calemeontisch; zij neemt de kleur van haar omgeving, van dominante opvattingen. Soms met enige vertraging, zie de katholieke kerk, zie veel Moslims: het is moeilijk voor organisaties met een gedeelde, zware moraal om voorop te lopen in

veranderingen, veel vaker sukkelen religieuze organisaties achteraan. Maar het kan ook anders (campagne van Nederlandse Remonstranten).

(13)Mijn opa heeft al aan deze bespiegelingen weinig, net zo weinig als al die Moslimjongeren die worstelen met hun homoseksualiteit. In hun beleving hadden en hebben religie en religieuze instellingen bij uitstek een onderdrukkende inslag. Dat is ook zo, maar de inhoud van hun dogma's wijkt vaak weinig af van de rest van de samenleving. Of tijdelijk wel, met name door immigratie. Maar we kunnen het beste onze energie richten op de brede samenleving – kerken en moskeeën moeten wel volgen.